

درس تاریخ شهر (و شهرنشینی در جهان)

از عهد باستان تا انقلاب صنعتی

شهر و شهرنشینی در یونان باستان (۱)

دکتر لادن اعتضادی / دکتر امیر طیبی

دانشگاه جندی شاپور

نیمسال اول ۱۴۰۱-۱۴۰۰

تمدن‌های باستانی حوزه مدیترانه

تمدن‌های باستانی مدیترانه‌ای که شهرسازی قابل بحث دارند از چپ به راست: میانرودان، غرب هلال حاصلخیز (فنیقیه و سرزمین بنی اسرائیل)، مصر، یونان، روم. کرت و میسن و تمدن فنیقی و اژه‌ای قدمتی بیشتر دارند. از شهرنشینی فنیقیان و مصریان اطلاعات چندانی نداریم.

تاریخ شهر در یونان باستان

با تمرکز بر دوران کلاسیک یا عصر طلایی آتن

از حدود ۵۰۰ پیش از میلاد تا زمان ظهور اسکندر و دوره هلنیستیک (۳۰۰ پیش از میلاد) عصر دموکراسی آتن و پیشرفت های انواع علوم و فنون بود: عصر فلاسفه، قدرت فرهنگی آتن و اوج هنرها از جمله معماری و مجسمه سازی و شهرسازی.

مقدمه (بخش اول)

تاریخ و جغرافیا

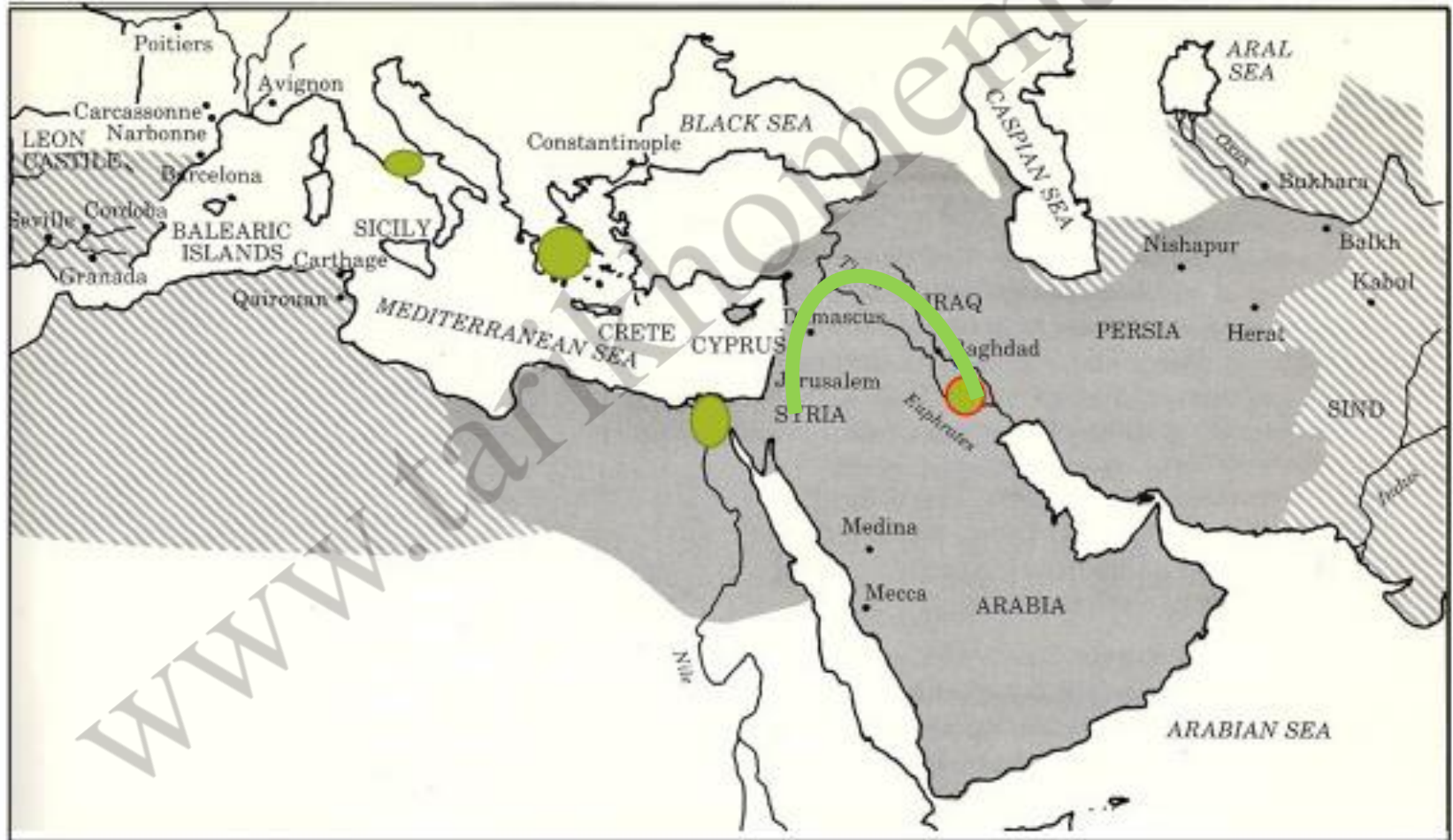
تمدن های پیشایونانی و یونان

لادن اعتضادی ۱۴۰۱-۱۴۰۰

تمدن و شهر نشینی در حوزه مدیترانه (از هلال حاصلخیز تا مصر، یونان و روم)

تمدن‌ها و باستان‌ها در حوزه مدیترانه

از راست به چپ: تمدن میانرودان (بین دجله و فرات)، تمدن مصر (در دلتای نیل)، تمدن یونان در شبه جزیره بالکان (تمدن غیر رودخانه‌ای) و تمدن روم باستان (در مرکز شبه جزیره ایتالیا با ریشه رودخانه‌ای)

تمدن‌ها و پیشایونانی در ساحل مدیترانه

مصر، فنیقیه، تمدن‌های آخه‌ای (اژه‌ای) و کرت و میسن

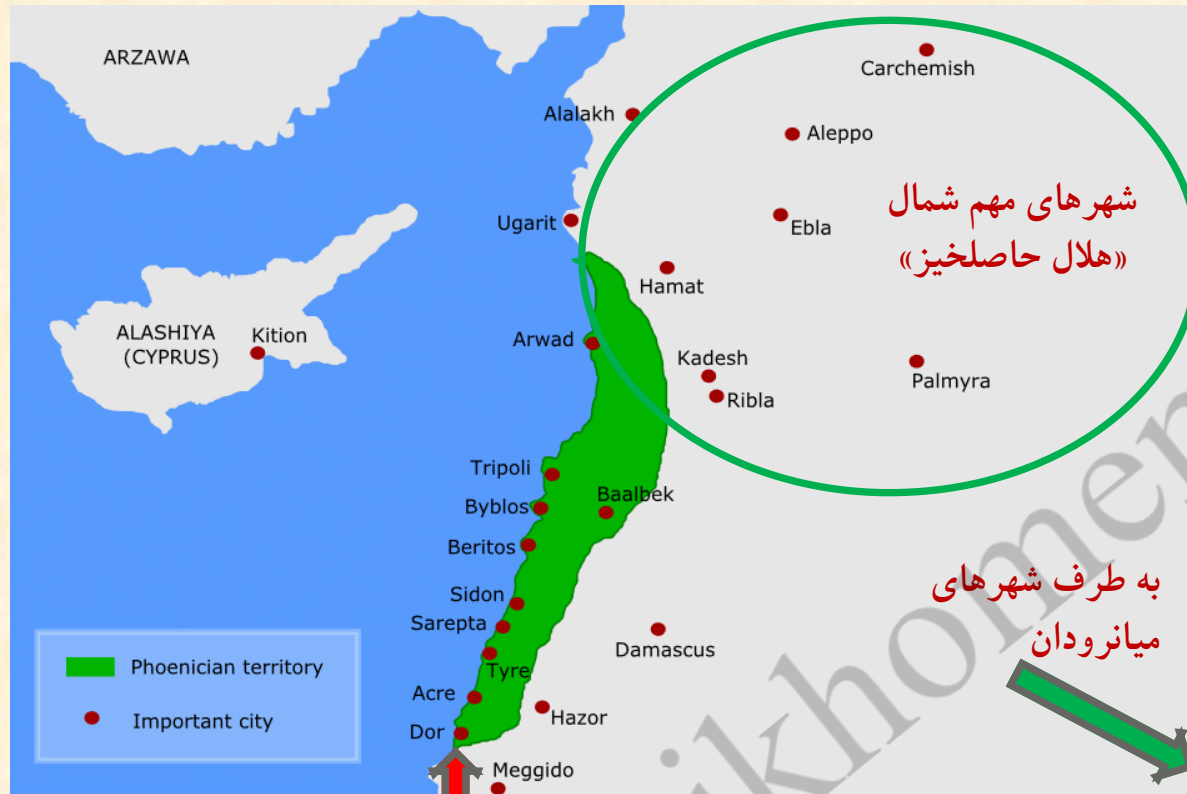
چپ بالا: مصر (زرد) و فنیقیه و کولونی‌های آن (سرخ)
چپ پایین: تمدن‌های آخه‌ای (اژه‌ای) مجموعه‌ای از جزایر و سواحل دریای اژه بودند + آبی پایین نقشه تمدن میسن.
پایین راست: حوزه تمدنی کرت و میسن، از مدیترانه تا اژه، پیش از هجوم قوم هلنی‌ها و زمان سلطه میسنیان.
جزیره کرت با رنگ سبز، حدفاصل تمدن مصر و یونان بوده است. مرکز تمدن میسن دایره سرخ است.

حوزه تسلط میسنیان بر کرت و اژه

فنیقیه

این مردمان مخترع خط الفبایی و قومی دریانورد بودند که نخستین «کولونی»ها را در سواحل مدیترانه (شمال آفریقا تا جنوب اسپانیا و جزایر بین اسپانیا و ایتالیا ایجاد کردند).

شهرهای مهم شمال
«هلال حاصلخیز»

به طرف شهرهای
میانرودان

«فنیقیه» تمدنی در بخش غربی هلال حاصلخیز، در سواحل رود اردن و کناره شرقی مدیترانه بوده است. بخش شرقی هلال حاصلخیز حوزه تمدن بین‌النهرین و از این رو که هلال حاصلخیز با مدیترانه مرتبط بوده تمدن بین‌النهرین را هم جزئی از تمدن‌های مدیترانه‌ای می‌شناسند.

تاریخ اجمالی تمدن یونان باستان (همراه با نقشه‌های مرتبط)

تمدن یونان به تمدن «هلنی» هم معروف است

- عصر تاریکی (دوران اساطیری، داده‌ها متکی به اشعار هومر و نمایشنامه‌های سوفوکلس)

- دوران آرکائیک (مابین عصر تاریکی و دوره کلاسیک از ۸۰۰ تا ۵۰۰ پ.م.)

- دوران کولونی‌ها (عصر دریانوردی و تجارت از ۷۵۰ پ.م. و در سیسیل آغاز می‌شود)

- دوران کلاسیک (ادامه دوران کولونی‌ها، اهمیت مادرشهر آتن و دموکراسی آن پس از جنگ‌های با هخامنشیان، به عصر طلایی آتن هم معروف است.)

تمام دوره‌های تاریخی فوق را دوران «هلنی» منسوب به قوم «هلنی» و فرهنگ «هلادیک» مینامند. دوران رشد و شکوفایی تمدن یونان باستان که از بالکان نطفه می‌گیرد و در مدیترانه پخش می‌شود.

- دوران هلنیستی یا «هلنیستیک» (دوران گرایش به بسط فرهنگ هلنی با کشورگشایی‌های اسکندر مقدونی و حکمرانی جانشینان او در جهان آنزمان است. در ایران به دوران یونانی مآبی مشهور است. در این دوران اسکندر دو تمدن باستانی مهم یعنی شاهنشاهی هخامنشی و سرزمین فراعنه (مصر) را فتح و دنیای هلنیستی را بوجود می‌آورد.

دوره

هلنیستیک

را بعد از

مبحث

هخامنشیان

بحث می کنیم

زیرا: ایران
هخامنشی پیش

از یونانیان به

مصر دست

یافته بود.

نقشه دوران هلنیستیک (هلنیستی)

راست: امپراتوری
هخامنشی پس از فتح مصر.

چپ: یونان هلنیستی پس از
فتح ایران و مصر

حوزه نفوذ اقوام هالادیک «هلنی» و پیدایش آتن پیش از فتح پلوپونز

در این زمان، اسپارت‌ها و میسنی‌ها هنوز در پلوپونز مستقر و شهرنشین بودند که اقوام هلنی به این نواحی هجوم آوردند.

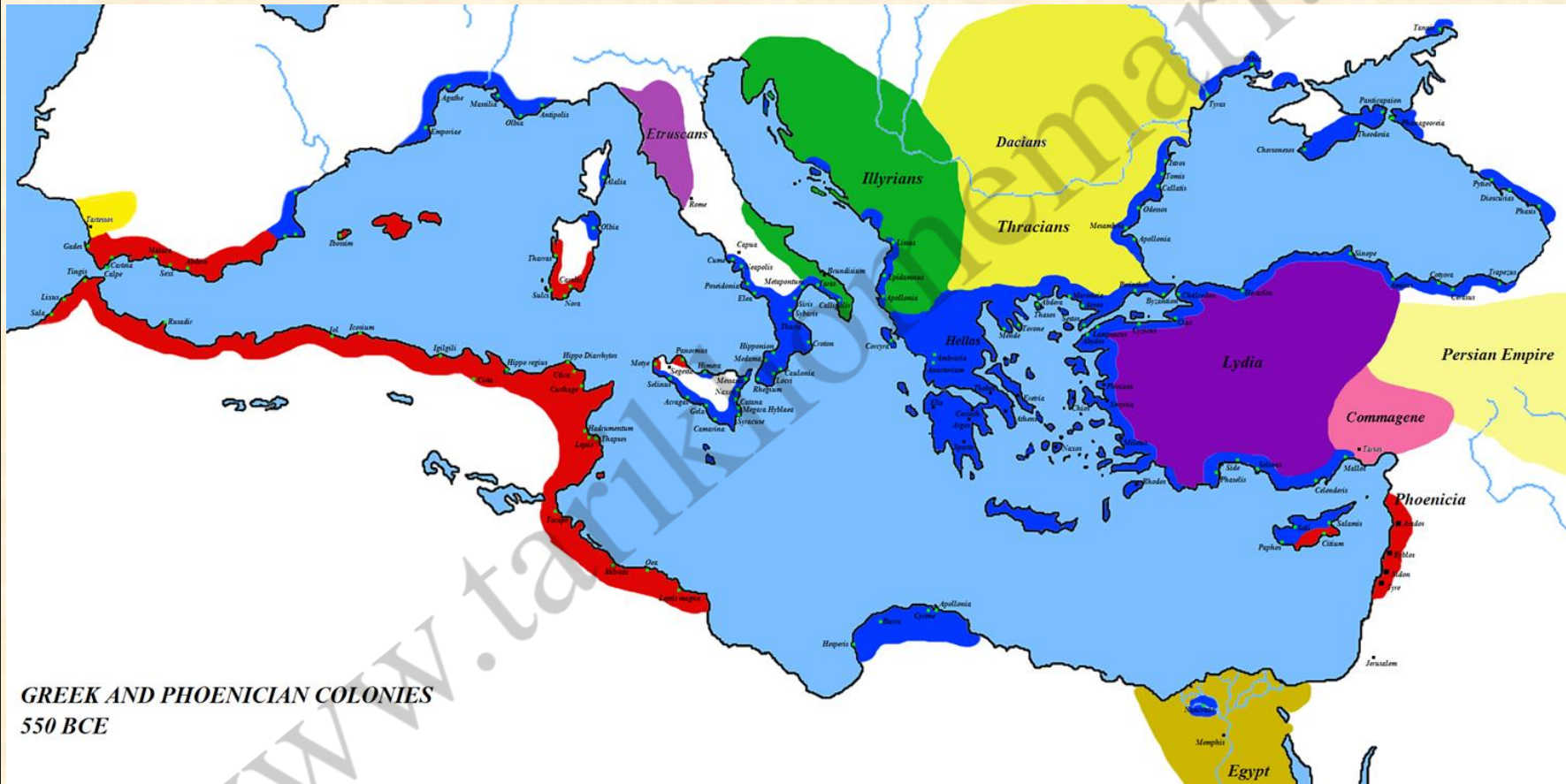

تصویر ۱-۱: موقعیت شبه جزیره پلوپونز

همزمانی کولونی‌ها هالادیک (یونانی) و فنیقیان

در ۵۵۰ پیش از میلاد و به طور همزمان

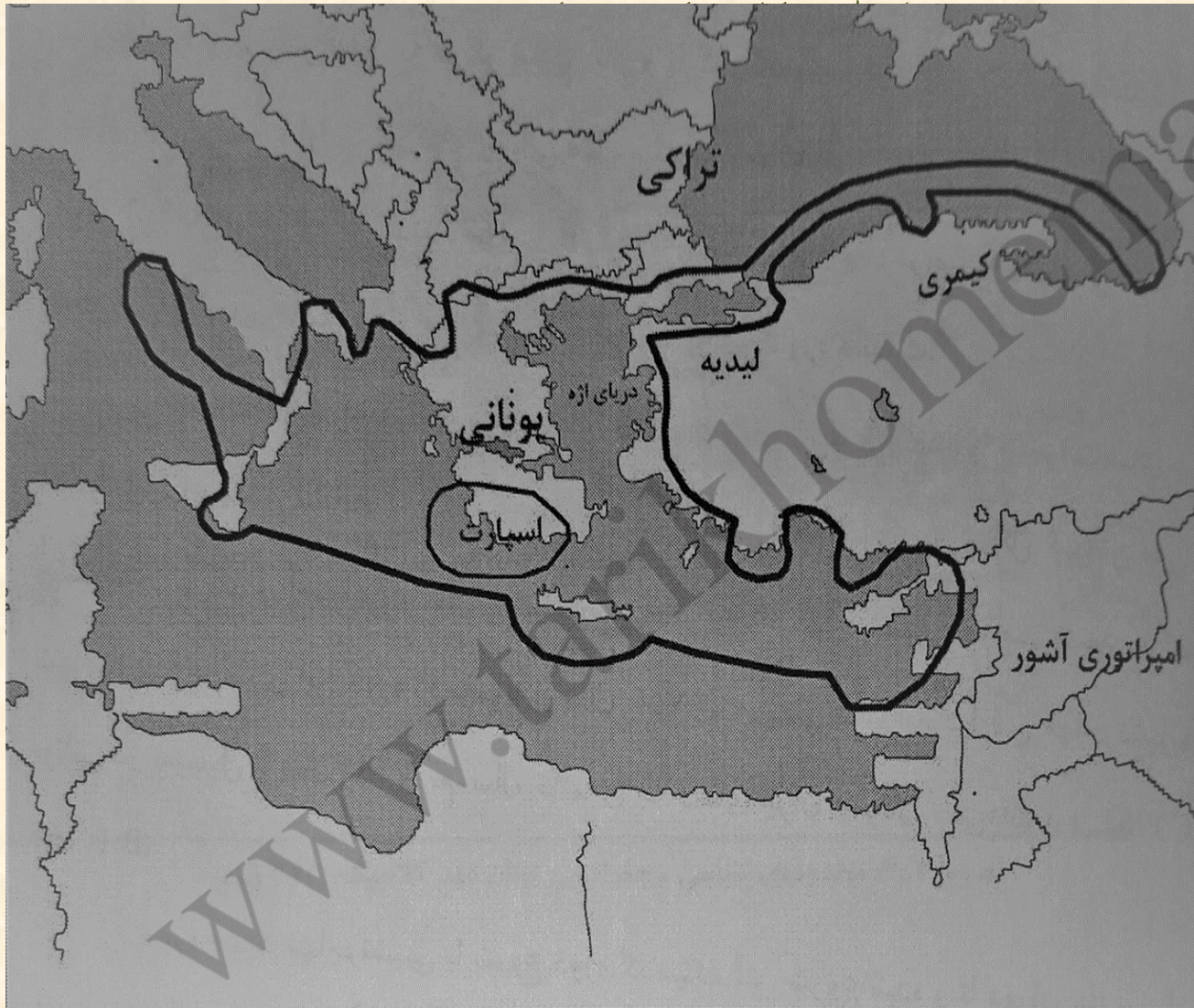
رنگ آبی کولونی‌های یونانی، رنگ سرخ کولونی‌های فنیقی (لیدی مرز بین ایران و یونان بوده [بنفش])

GREEK AND PHOENICIAN COLONIES
550 BCE

قوم هلنی، در آغاز همسایه و همزمان «آشور نو» بودند و از شرق به سواحل دریای سیاه رفته و سپس به شرق مدیترانه آمده و از شمال وارد منطقه بالکان شدند، این قوم شامل سه گروه کوچکتر به نام‌های «دوری»ها یا «دوریسی»ها «آیونی»ها یا «یونی»ها و «گرتتی»ها بودند. نام یونان در زبان ما از قوم «آیونی» یا «یونی» گرفته شده است.

حوزه اولیه نفوذ یونانیان در مدیترانه از همسایگی با آشور تا جنوب ایتالیا

آغاز مهاجر
نشینی یا
دوره
کولونیه‌ها
در یونان
باستان

اسپارت ها قومی مستقل
و همجوار با تمدن میسن
بودند که به تدریج جزئی
از تمدن یونان شدند.

جمع‌بندی تاریخ

تمدن یونان،
بعد از تمدن فنیقی‌ها در
شرق مدیترانه و تمدن
مصریان در شمال آفریقا و
تمدن «آشورنو» پدید آمد.

این تمدن با مهاجرت اقوام
«هلنی» به منطقه بالکان
میراث‌دار تمدن‌های قدیمی
مدیترانه‌ای چون
* میسن (دایره سبز) و
* کرت (بیضی سرخ) می‌شود.

The Balkan Peninsula

جغرافیا و اقلیم تمدن یونان

موقعیت شبه جزیره بالکان در بین دریاهای
مهم حوزه مدیترانه

پیشینه تمدن - تاریخ - فرهنگ نظام جامعه و معیشت یونان در اقلیم بالکان

۱- قوم هلنی که با مهاجرت خود از شرق و همسایگی آشوریان، به منطقه بالکان و شبه جزیره پلوپونز در واقع میراث دار تمدن‌های پیش از خود بخصوص تمدن درخشان میانرودان بودند، ضمن این که هنگام اشغال پلوپونز و منقرض کردن تمدن میسن از آن تمدن تأثیر بسیار گرفتند، پس از آن متأثر از تمدن‌های اژه‌ای از جمله فنیقیان و سپس از کرت و مصریان شدند، دریانوردی و تجارت و خط را از فنیقیان و شاید معماری را از مصر و کرت آموختند و با ایشان دادوستد کردند. احتمالاً مبانی هندسه و نجوم از میانرودان و مصر به این قوم راه یافت. در هر حال: **یونان که اروپائیان آن را مادر تمدن خود و بعضاً جهان می دانند، خود فرزند و متأثر از دستاوردهای تمدن‌های متعدد پیشین بوده است.**

۲- اقوام سه گانه هلنی یعنی «دوری» ها و «یونی» ها و «کرتی» ها نهایتاً شبه جزیره بالکان را اشغال می کنند و **پایه گذار تمدن هلنی یا یونانی می شوند.**

۳- سرزمین بالکان طبق نقشه اسلاید پیشین منطقه‌ای عمدتاً کوهستانی و از سه طرف با دریاها (دریای سیاه، اژه، مدیترانه و دریای یونی) و آدریاتیک محصور و دارای سواحل مضرس و قابل ساختن بندرگاه و بستر مناسب کشتیرانی است. **شهرها در یونان باستان عمدتاً بندرگاه و در این سواحل رو به دریا و پشت به کوه پدید آمدند.** یونانیان در آغاز جامعه‌ای کشاورز و دامدار بودند، اما پس از شهرنشینی و افزایش جمعیت نیاز به تجارت و وارد کردن مواد غذایی، از آن‌ها جامعه‌ای تاجر پیشه ساخت.

۵- بالکان منطقه‌ای کوهستانی و جنگلی با دشت‌های کوچک و پراکنده و نخستین جوامع یونانی در آن با کشاورزی در دشت‌ها و دامداری و باغداری در مناطق پایکوهی شکل گرفتند. در آغاز (دوران آرکائیک) یونانیان روستاییانی بودند که نسبتاً به سرعت شهرنشین شدند و با رشد جمعیت شهری، کلونی‌ها پدید آمدند.

سرزمین اصلی یونان دارای آبی و هوای مدیترانه‌ای

یعنی پر باران با آفتاب زیاد است با دشتهای محدود و
کوههای جنگلی است. کشاورزی محدود و معادن فراوان بوده‌اند.

شهرنشینی به علت وجود تمدن
میسن در منطقه زود ظاهر می‌شود
و در شهرها فضاهاى سرپوشیده
نیمه باز با ردیف ستون‌ها: (کولوناد
یا پورتیکو) در درجه اول یک نیاز
اقلیمی بوکه سابقه آن در تمدن
کرت دیده شده است.

این نوع فضا، کیفیتی به معماری و
فضاهای شهری یونانی می‌دهد که
فرا تر از یک نیاز اقلیمی در حوزه
زیبایی شناسی جای می‌گیرد.
کوهستانی بودن یونان دسترسی به
سنگ مرغوب برای معماری و خاک
رس برای تولید ظروف سفالین و
سفال پوشش بام را به کمک چوب
فراهم می‌کرده و سیمای شهریونانی
متأثر از آن مصالح است.

شهرنشینی یونانیان

متأثر از پیشینان ولی مستقل از آن نوع شهرها

- زمانی که اقوام هلنی (یونانیان) به بالکان مهاجرت می‌کنند، در آشور، کرت، میسن، اسپارت و مصر (گرچه از شهرهای مصری خبر چندانی نداریم)، جوامعی ترکیبی از شهرنشین و روستا نشین می‌زیستند که عمدتاً اقتصادی متکی بر کشاورزی و دامداری داشته اما تجارت هم در آنها شکل گرفته بوده است.

- در همین دوران فنیقی‌ها نیز شهرنشینی دریا نورد و تاجر بودند.

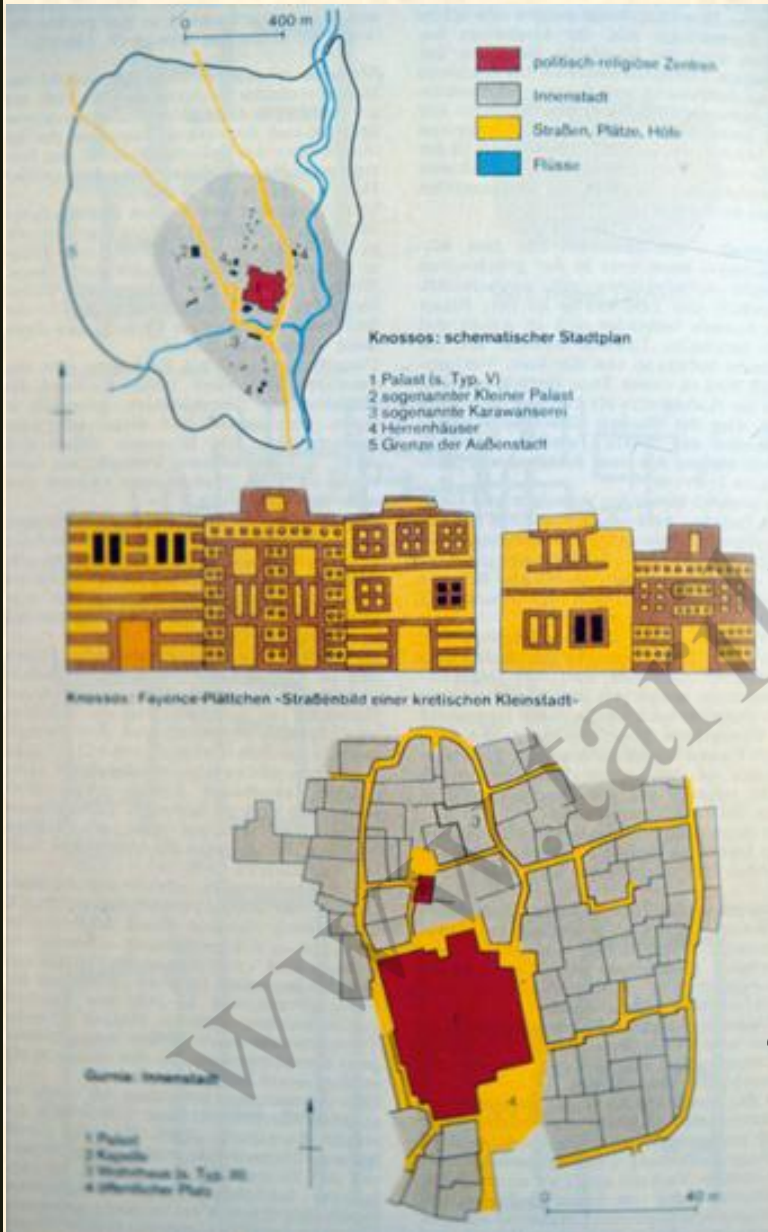
- دوره شهرنشینی یونانیان همواره با روستانشینی توأم بوده اما شهر یونانی در قالب پدیده «پولیس» صورت ویژه‌ای از شهرهای مستقل و خودفرمان است که هر یک دارای حوزه نفوذ کشاورزی خود هستند، با ساختار اجتماعی- اقتصادی ویژه.

- به این لحاظ آن‌ها را دولت‌شهر خوانده‌اند و برخی با این عنوان مخالفند و آن را همسان یک دولت می‌دانند.

- در هر صورت در مقایسه با دولت‌شهرهای میانرودان، پولیس یونانی پدیده‌ای کاملاً متفاوت است.
*نکته مهم در تفاوت پولیس یونانی با شهر- پایتخت‌ها و دولت‌شهرهای دیگر تمدن‌ها در نظام اجتماعی- اقتصادی آن است که بر شکل و عناصر شهر تأثیر فاحش دارد.

آثارک از شهرهای درکرت و میسن که یونان میراثدار آنهاست

(تمدن‌هایی دریایی و نه رودخانه‌ای)

چپ: شهر
کنوسوس و
ارگ آن در
تمدن کرت.
راست: بازسازی
و نقشه دو شهر
تمدن میسنی.

ارگ و حکومت‌هاک شاهے درکرت و میسن

تمدن کرت به علت نام خاندان حکومتگر آن به تمدن « مینوسی » معروف

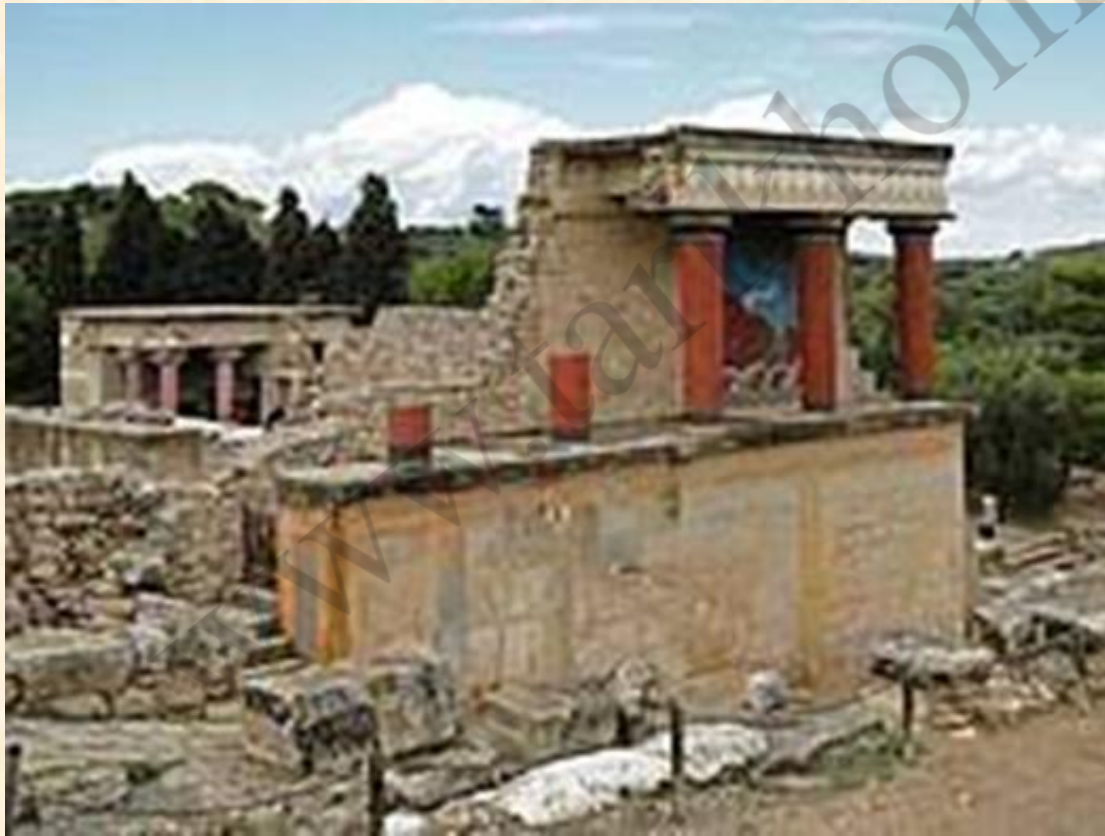
چپ: بازسازی کاخ معروف کنوسوس در کرت ،
مربوط به تمدن مینوسی، بر بلندی قرار داشته و
مشرف بر شهر، روستاها و دریا بوده است.

راست: باز سازی یک شهر از تمدن «میسن» در
شبه جزیره بالکان که پیش در آمدی بر پیدایش
معماری و شهرهای یونان در آن منطقه است. شهر
دارای میدانی مدور بوده و ارگ آن در ارتفاع
روی تپه مشرف به شهر قرار داشته است.

دروازه شیران در تمدن میسن، سنگ مصالح اصلی ساختمان در بالکان

کاخ کنوسوس، ستون و سرستونی با مصالح سنگ، شهر و بناهای چندطبقه و نقاشی دیواری

کاربرد رنگ در بیرون و داخل بناهاک اشرافه - سلطنته

تصاویر از فضاهای داخلی کاخ کنوسوس، به طرح ستون‌ها دقت کنید.

مردمان کرت مشخصاً دارای تمدن دریایی و وابسته به ماهیگیری و اندکی کشاورزی بوده‌اند.

از طریق دریا با دلتای نیل و سرزمین مصر مرتبط و داد و ستد داشته و دارای نظام پادشاهی بوده‌اند. مهمترین شهری که کشف شده پایتخت و ارگ آن یا کاخ کنوسوس است.

اهالی میسن مردمی همزمان کشاورز و وابسته به دریا بوده‌اند که دارای شهرها و پایتخت و ارگ و دژ بوده‌اند ولی با حمله اقوام «دوری» منقرض می‌شوند.

جمع‌بندی بخش اول

شهر و شهرسازی یونان

- ۱- بخش مهمی از تاریخ شهرسازی جهان و بویژه غرب به شهرسازی یونان باستان برمی‌گردد.
- ۲- نخستین شهرهای جهان باستان غالباً در تمدن‌های رودخانه‌ای پدید آمده‌اند و زندگیشان نخست وابسته به کشاورزی و سپس تجارت بوده است.
- ۳- نخستین شهرهای حوزه مدیترانه در میان رودان و مصر در تمدن‌های رودخانه‌ای و شهرهای پیشایونانی دیگر و یونانی عمدتاً مبتنی بر تجارت دریایی بوده‌اند.
- ۴- مهم‌ترین دوره تاریخی شهرهای یونانی دوره کولونی‌ها و دوره طلایی آتن بوده است.
- ۵- شهر و شهرنشینی یونانیان تا پیش از ظهور اسکندر را شهرهای دوره «هلنی» می‌نامند. مهم‌ترین دوره آن، عصر کلاسیک یا دوره طلایی آتن (دموکراسی آتن) بوده است.
- ۶- شهرنشینی یونان پس از اسکندر تا غلبه رومیان از صورت شهرهای مستقل دموکراتیک خارج می‌شود و این دوره را عصر هلنیستیک می‌نامند.

www.tarikhomemari.ir

شهر و شهرنشینی یونان باستان

پایان بخش اول

ضمیمه: گاهشماری تاریخ یونان باستان

نقطه عطف‌های تاریخی با علامت * مشخص شده

* ۱۰۰۰ پیش از میلاد: مردم یونانی زبان در سرزمین اصلی یونان ساکن شدند. این افراد اولین منطقه شهری خود را بنیان‌گذاری نمودند. این کار همزمان با (یا پس از) سکونت آریاییان در ایران بود.

۷۷۶ پیش از میلاد: اولین مسابقات المپیک، در شهر المپیا، در جنوب یونان برگزار گردید. [بیاژمند منبع]

* ۷۵۰ پیش از میلاد: یونانی‌ها به وجود آوردن مستعمرات را در سرتاسر مدیترانه، آغاز کردند. آن‌ها مستعمراتی روی جزیره سیسیل و در جنوب ایتالیا، به وجود آوردند.

۵۹۴ پیش از میلاد: قانون گذار آتنی، سولون، نخستین قوانین آتن در حوزه سیاست و قضاوت را نوشت.

* ۵۰۷ پیش از میلاد: کلئیستنس دموکراسی آتن را تأسیس کرده و عصر کلاسیک آتن باستان را آغازید.

* ۴۹۴ پیش از میلاد: حمله داریوش به یونان با عنوان جنگ لاده و شکست یونانیان در نزدیکی جزیره لاده.

۴۹۰ پیش از میلاد: داریوش بزرگ، پادشاه هخامنشی، در پشتیبانی از هیپیباس، حاکم پیشین آتن، سپاهی را روانه یونان می‌کند. آتنی‌ها در نبرد ماراتون، ارتش مهاجم ایرانیان را شکست می‌دهند.

بنا بر دانشنامه ایرانیکا در سال ۴۹۰ پیش از میلاد جنگی به نام ماراتن بین ایران و یونان در محلی به نام ماراتن در یونان کنونی رخ می‌دهد و ارتش هخامنشی از یونان شکست می‌خورد. این نبرد نخستین پیروزی یونان بر پارس در خشکی بود.

۴۸۰ پیش از میلاد: لشکر پارس، به پادشاهی خشایارشا در نبرد ترموپیل، سپاه اسپارت، را در هم می‌کوبند؛ و سپس آتن را فتح می‌کنند. مدتی بعد ناوگان دریایی پارس و آتن در جنگ سالامیس، درگیر می‌شوند. پس از نیمی از روز درگیری، ناوگان پارس صحنه جنگ را ترک کرده و خشایارشا به سرزمین پارس بازمی‌گردد.

۴۷۹ پیش از میلاد: نیروی زمینی پارس به رهبری مردونیه، برای بار دوم آتن را فتح می‌کند. سپس نیروهای متحد آتن و اسپارت، پارسیان را محاصره کرده و در جنگ پلاته آنان را شکست می‌دهند. تاریخ‌نگاران یونانی از این جنگ به عنوان پایان حضور نظامی پارس در یونان یاد می‌کنند.

* ۴۲۹-۴۶۲ پیش از میلاد: آتن در عصر پریکلس، ژنرال و سیاست‌مدار یونانی، شکوفا شد. بهترین بخش‌های تپه آکروپولیس از جمله معبد بزرگ پارتنون برای ایزدبانو آتنا، در این زمان ساخته شد.

* ۴۰۴-۴۳۱ پیش از میلاد: دو اتحادیه یونان، اتحادیه دلوس به رهبری آتن و اتحادیه پلوپونزی به رهبری اسپارت برای بدست گرفتن کنترل یونان با هم وارد جنگ می‌شوند. این جنگ موسوم به جنگ پلوپونز مدت ۲۷ سال طول کشیده و با پیروزی قطعی و کامل اسپارت که از پشتیبانی کوروش کوچک، شاهزاده هخامنشی برخوردار بود، به پایان رسید. پایان این جنگ با تخریب دیوارهای آتن و نابودی دموکراسی این شهر همراه بود.

اکنون زمینه برای ظهور اسکندر مقدونی و ادعای پان‌هلنیسم او آماده بود.

آغاز دوران هلنیستیک در جهان و افول هخامنشیان در ایران

* ۳۳۸ پیش از میلاد: فیلیپ اهل مقدونیه، پدر اسکندر، در جنگ چایرونی، سراسر یونان را فتح می‌کند. پیروزی فیلیپ، عصر استقلال مناطق شهری یونان را پایان می‌دهد. پس از او اسکندر مقدونی، کار پدر را تکرار کرده و یونانیان را مجبور به اطاعت می‌کند.

* ۱۸۷ پیش از میلاد: با شکست فیلیپ پنجم مقدونی، رمی‌ها جای مقدونی‌ها را در یونان می‌گیرند. دستاوردهای فرهنگی دولت - شهرهای یونان در طول دوران قدیم (۵۰۰ قبل از میلاد - ۵۰۰ میلادی) برای مدت هزار سال جهان غرب را تحت تأثیر قرار داد. دانشمندان یونانی اکتشافاتی در امور طبیعی انجام دادند. فلاسفه یونان نظریاتی در زمینه اداره جوامع به جهان ارائه دادند و هنر و درام یونانی شکوفا شد.

ایرانیان و جهان غرب: از سال ۸۷ تا ۸۶ پیش از میلاد جنگ‌های مهرداد (اشکانیان) شروع می‌شود و مهرداد ششم پنتوس (اشکانی) به وسیله رومیان از یونان باستان و دیگر نقاط اروپا عقب رانده می‌شود.

پایان

www.tarikh.comemari.ir